

УДК 351.74(477)

*О.А. ГАВРИЛЕНКО, канд. іст. наук, доц.,
В.С. СЕЗОНОВ, О.М. ТАНЬКО*

Національний університет внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ У ТОТАЛІТАРНИЙ ПЕРІОД

Розглянуті аспекти організації та діяльності органів внутрішніх справ України у період сталінського тоталітаризму.

Досвід організації та діяльності органів внутрішніх справ України у 30-ті роки ХХ ст. - складова досвіду історичної перебудови суспільства. Оволодіння цим досвідом - важлива умова ефективної роботи міліції на сучасному етапі, оскільки побудова та функціонування системи органів внутрішніх справ потребує високого рівня узгодження, координації та взаємозв'язку складових її частин.

Питанням історії органів внутрішніх справ України присвячені праці багатьох сучасних вчених, серед яких монографії, навчальні посібники, статті Я.Ю. Кондратьєва, П.П. Михайленка, Ю.Ф. Кравченка, О.В. Борисова, О.Н. Дугіна, О.Я. Малигіна, Л.О. Зайцева, Т.І. Желудкової та ін. У збірнику "Історія Української Міліції" [1] мовою документів та фактів досліджуються зміни карної політики радянської держави, діяльність міліції у боротьбі зі злочинністю та бандитизмом за весь радянський період. Особливості становлення міліції в Україні та періоди її розвитку до 90-х рр. ХХ століття розглянуті також у монографії Ю.Ф. Кравченка "Міліція України" [2]. У роботі О.В. Борисова, О.Н. Дугіна та О.Я. Малигіна "Поліція і міліція Росії: сторінки історії" докладно з'ясовано принципи організаційного устрою міліції після Жовтневого перевороту 1917 р [3].

Сьогодні, коли в Україні будується демократична правова держава, необхідно враховувати як позитивний, так і негативний історичний досвід, що дозволяє забезпечити оптимальні можливості для всебічного та глибокого планування діяльності органів внутрішніх справ, розповсюдження досвіду, підбору та виховання кадрів міліції.

Органи внутрішніх справ, як апарат для виконання завдань тоталітарно-репресивної системи, у 1930-х роках зазнали суттєвих організаційних змін. Згідно з постановою Центрального виконавчого комітету та Радянського наркомату Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі ЦВК та РНК СРСР) від 15 грудня 1930 р., в Україні 28 грудня 1930 року був ліквідований народний комісаріат внутрішніх справ республіки. При Раді Народних Комісарів УРСР створювалось Головне управління міліції та карного розшуку, на яке покладалося загальне керівництво міліцією та карним розшуком на території республіки.

Тобто, у цей момент всі основні складові державного механізму, які були призначені забезпечувати порядок та безпеку, опинилися у різних відомствах. Треба відмітити, що з точки зору загально-соціальних інтересів існувала потреба їх організаційного об'єднання. Однак головними для строків і основних шляхів реорганізації були інші обставини. Хіба можливо погодитися з тим фактом, що саме в цей час з'являються виправно-трудові установи, які одразу ж стали основним місцем позбавлення волі, що саме органам державного політичного управління (далі ОДПУ) підпорядковується міліція - єдиний, крім нього орган, уповноважений вести оперативно-розшукову роботу, спка підрозділів якого покривала всю країну, і, крім того, найбільш багато чисельного зі всіх складових колишніх комісаріатів внутрішніх справ, що саме в ОДПУ знаходилися передані з інших наркоматів військпі підрозділи? Звичайно ні. Все це було викликано більш широкими процесами змін в політичній системі в цілому, відображало розвиток тоталітаризму.

Водночас з вищезгаданою постановою від 15 грудня 1930 р. була прийнята секретна постанова "Про керівництво органами ОДПУ діяльністю міліції та карного розшуку". Наприкінці 1931 р. Головна інспекція з питань міліції та карного розшуку увійшла до складу ОДПУ, що свідчило про укріплення тоталітаризму в країні [3, с.141].

Сталися й інші важливі організаційні зміни: у системі апарату міліції створені паспортні підрозділи (відділи, відділення, групи, столи), відділи віз та реєстрації іноземців; у 1936 р. Раднарком СРСР затвердив Положення про Державну автомобільну інспекцію Головного управління міліції НКВС СРСР [4, с.234].

З початком запровадження паспортної системи у великих містах СРСР посилювався відтік громадян, особливо до промислових центрів та інших міст, де ще паспортну систему не ввели. У Києві паспортна система була введена обов'язковою постановою президії Київського облвиконкому та Київської міськради від 10 березня 1933 р.

З метою боротьби з порушеннями паспортної системи, а також для приведення законодавства України у відповідність з Положенням про паспорти, ВУЦВК та РНК УРСР прийняли спеціальну Постанову "Про зміни і доповнення законодавства УРСР у зв'язку із введенням

паспортної системи". У п. 1 Постанови було встановлено кримінальну відповідальність за підробку або передачу для використання підроблених паспортних бланків у вигляді промислу. До таких осіб застосовувалася вища міра покарання (розстріл), а за пом'якшуючих обставин - позбавлення волі на строк не менше двох років з конфіскацією всього або частини майна. За підробку або збут паспортів чи тимчасових посвідчень та за інші злочинні дії, що порушували правила паспортної системи, винні притягалися до кримінальної або адміністративної відповідальності (за статтями КК та Адміністративного кодексу, які були введені цією постановою). У подальших пунктах постанови містились також доповнення та зміни статей згаданих кодексів [1, с.9].

У зв'язку зі зростанням чисельності безпритульних дітей, збільшенням числа правопорушень, скоєних неповнолітніми, покликаними у тому ж числі перегинанням при колективізації, голодом на початку 1930-х років в Україні та іншими соціальними катаклізмами, виконуючи постанову РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 31 червня 1935 р були організовані дитячі кімнати міліції. В цьому ж році були створені нові виправно-трудова установи - трудові колонії для неповнолітніх [3, с.145].

У передвоєнні роки проводилася велика робота з укріплення кадрів органів внутрішніх справ у центрі і на місцях [5, с.153].

Для працівників міліції було встановлено єдину форму обмундирування. У наказі, виданому у зв'язку з введенням нової форми, головне управління міліції звертало найсерйознішу увагу на виправку міліціонера та його охайність. Наказ категорично заборонив змішувати формений одяг з цивільним [2, с.47; 1, с.15].

Що стосується спеціальних звань, то вони поширювались і на особовий склад міліції. Відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР (квітень 1936 р.) для міліції встановлювались такі спеціальні звання: для начальницького складу - сержант міліції, молодший лейтенант міліції, лейтенант міліції, старший лейтенант міліції, капітан міліції, майор міліції, старший майор міліції, інспектор міліції, директор міліції, головний директор міліції, для рядового і молодшого начальницького складу - міліціонер, старший міліціонер, відокремлений командир, помічник командира взводу (старшина). Запровадження спеціальних звань у міліції сприяло посиленню дисципліни серед особового складу, поліпшенню субординації, піднесенню авторитету працівників міліції серед населення. У Положенні про проходження служби начальницьким складом робітничо-селянської міліції НКВС СРСР зазначалося, що присвоєння спеціальних звань - до "директора міліції" включно - проводиться народним комісаром внутрішніх справ Союзу. А звання "головний директор міліції" присвоюється постановою уряду СРСР за поданням народного комісара внутрішніх справ СРСР [1, с.11].

Подією великого значення в історії міліції радянської України було прийняття 25 травня 1931 року Радою На-

родних Комісарів СРСР загальносоюзного Положення про робітничо-селянську міліцію, яке покладало на органи міліції завдання з охорони революційного порядку та громадської безпеки в країні. Згідно з Положенням, органи міліції повинні були здійснювати нагляд за проведенням в життя законів та постанов центральних та місцевих органів влади, що регулюють революційний порядок та громадську безпеку, вести боротьбу зі злочинністю, розслідувати кримінальні справи, охороняти державне та громадянське майно, а також особисту безпеку громадян та їх майно [1, с.14; 2, с.45-46].

Незважаючи на згадані вище зміни в системі та принципах організації міліції залишилось багато недоліків, притаманних раннім етапам історії міліції. Продовжувалась практика використання міліції не за її безпосереднім призначенням. Як повідомляв наприкінці 1932 р на засіданні ЦВК СРСР Г. Ягода, реорганізація міліції підняла її політичну роль в господарчо-політичному житті країни, активізувалась її участь у проведенні господарчих кампаній [3, с.150].

Велика увага в цей період приділялась питанням "паблік рілейшенз" - зокрема "укріпленню зв'язків з громадськістю". Серед різноманітних форм участі робітників у діяльності міліції особлива роль належала товариствам (загонам) із сприяння міліції, які утворювались на фабриках та заводах. Загони утворювались на добровільних засадах і надавали велику допомогу працівникам міліції у боротьбі зі злочинністю, у наведенні порядку у містах та районах, контролі за роботою торговельних організацій та ін. Особливо активно діяли товариства з сприяння міліції у Харкові. Один з таких загонів за місяць провів 12 нічних обходів, 15 обшуків, членами загону було затримано більш ніж 300 порушників громадського спокою. Деякі загони сприяння міліції діяли на закріплених за ними ділянках і забезпечували охорону громадського спокою самостійно [1, с.15].

Одною з форм зв'язку міліції із суспільством були на той час систематичні звіти працівників міліції перед колективами трудящих. З такими звітами працівники міліції виступали безпосередньо на підприємствах, у радгоспах і колгоспах. Тут же виступали робітники, службовці, колгоспники, які відмічали позитивні сторони в діяльності міліції і разом з тим гостро критикували недоліки, вносили конкретні пропозиції щодо їх усунення та поліпшення роботи міліції в цілому. Серед інших форм зв'язку міліції з громадськістю слід відзначити такі, як безпосередня участь працівників міліції у колгоспному будівництві, шефство органів і підрозділів міліції над окремими колгоспами, надання допомоги селу в проведенні культурно-політичної роботи. Форми участі громадськості в діяльності міліції розвивалися та вдосконалювались й надалі [2, с.48]. Помилкою було б не зазначити, що діяльність міліції в 1930-х роках мала гострий репресивний характер. Це відзначалося насамперед у змінах системи виправно-трудова установ, як одного з основних елементів репресивного апарату тоталітарної держави.

Особливо репресії посилювалися з кінця 1934 р. - до законодавства було внесено низку суттєвих змін. Якщо раніше репресії були спрямовані проти куркулів, непахарів, колишніх учасників різних опозицій, старої інтелігенції, то відтепер вони захопили й інші верстви суспільства, а в другій половині 30-х років - і партійний та радянський апарат, командний склад армії, господарників [6, с.154-163].

Загалом, у 30-х роках ХХ ст діяльності міліції були притаманні як негативні, так і позитивні риси. Негативні риси переважно були наслідком остаточного оформлення тоталітарної системи, а позитивні пов'язані з накопиченням досвіду роботи. Аналіз історичного досвіду, на нашу думку, доцільно використати в організації діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1 Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції

України у документах і матеріалах: У 3-х т. -К.: "Генеза", 1997. -Т.2: 1926-1945. -1999. -412 с.

2 Кравченко Ю.Ф. Міліція України. -К.: Генеза, 1999. -432 с.

3 Борисов А.В., Дугин А.Н., Малыгин А.Я. и др. Полиция и милиция России: Страницы истории. -М.: Наука, 1995. -318 с.

4 Малышев В.С., Бесчасный В.Н., Кириченко Л.Д. и др. История Донецкой милиции. -Донецк: «Юрпес», 2000. -472 с.

5 Косицин А.П., Мулукаев Р.С., Биленко С.В., Желудкова Т.И. и др. Советская милиция: история и современность (1917-1987). -М.: Юрид. лит., 1987. -336 с.

6 Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941) /За ред. О.М. Мироненка, І.Б. Усенка -К., 2001. 220 с

Надійшла до редакції 18.03.2003

ГАВРИЛЕНКО О.А., СЕЗОНОВ В.С., ТАНЬКО О.Н. ОРГАНИЗАЦИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ В ТОТАЛИТАРНЫЙ ПЕРИОД
Рассмотрены аспекты организации и деятельности органов внутренних дел Украины в период сталинского тоталитаризма.

GAVRILENKO O.A., SEZONOV V.S., TAN'KO O.N. ORGANIZATION AND ACTIVITY OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS OF UKRAINE IN TOTALITARIAN PERIOD
The aspects of organization and activity of law-enforcement organs of Ukraine are reviewed during a Stalin totalitarianism.

УДК 347.92

Л.М. ДАВЫДЕНКО*, докт. юрид наук, проф.,
А.В. КОНДРАТЬЕВ**

*Национальный университет внутренних дел**
*Донецкий апелляционный суд***

МЕРЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ КАК ПРЕДМЕТ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА И СУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ

Анализируются теоретические и правовые основы применения мер процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве, дана их классификация с позиции целей применения. Отмечено, что составным элементом института процессуального принуждения является судебный контроль и прокурорский надзор за применением данных мер.

Процессуальная деятельность следователя и дознавателя, состоящая из совокупности следственных действий и решений, направлена на установление события преступления, лиц, виновных в его совершении, других фактов, имеющих значение для дела. Во многих случаях установление этих фактов сопряжено с преодолением следователем, дознавателем определенных препятствий, которые в свою очередь можно разделить условно на две группы. Одну группу образуют препятствия, связанные с тем, что преступления во многих случаях совершаются

скрытно, поэтому получение о них полной и достоверной информации органами предварительного следствия объективно затруднено. Вторую группу обстоятельств, препятствующих получению нужной информации о совершенном преступлении, образуют факторы личного характера. Речь идет, прежде всего, о различных действиях и поступках лица, подозреваемого или обвиняемого в совершении преступления, связанных со стремлением уклониться от следствия и суда, нежеланием способствовать установлению по делу истины